

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2015. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду. Для отримання додаткової інформації див. повне посилання на авторське право в кінці цього документу.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ЧЕТВЕРТА СЕКЦІЯ

СПРАВА “ВЕЛЬЙО ВЕЛЄВ проти БОЛГАРІЇ”

(Заява № 16032/07)

РІШЕННЯ
[Витяги]

СТРАСБУРГ

27 травня 2014 року

*Це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.
У його тексті можливі редакційні правки.*

У справі “Вельйо Велєв проти Болгарії” [Velyo Velev v. Bulgaria],

Європейський суд з прав людини (Четверта секція), засідаючи Палатою, у такому складі:

Інета Зім’єле (Ineta Ziemele), *Голова*,
Паайві Ірвела (Päivi Hirvelä),
Леді Біанку (Ledi Bianku),
Нона Цоцорія (Nona Tsotsoria),
Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva),
Пол Магоні (Paul Mahoney),
Фаріс Вегабовіч (Faris Vehabović), *судді*,

та Франсуаза Еленс-Пассос (Françoise Elens-Passos), секретар секції,
після обговорення в закритому засіданні 6 травня 2014 року,
виносить таке рішення, яке було прийнято у зазначену дату:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№16032/07) проти Республіки Болгарія, поданою до Суду 5 березня 2007 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (“Конвенція”) громадянином Болгарії, паном Вельйо Ніколаєв Велєв (Velyo Nikolaev Velev / “заявник”).

2. Заявника представляла пані Е. Сярова (E. Syarova), адвокат, що практикує в місті Стара Загора. Уряд Болгарії (“Уряд”) представляла його Уповноважена особа пані М. Коцева (M. Kotseva) з Міністерства юстиції.

3. Заявник стверджував, що йому не було дозволено продовжувати його навчання під час перебування у в’язниці міста Стара Загора в порушення статті 2 Протоколу №1, і що з ним поводитися як з “рецидивістом” до винесення остаточного вироку в його справі, що порушувало пункт 2 статті 6 Конвенції.

4. Чотирнадцятого грудня 2010 року заяву було направлено Уряду.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився в 1977 році та проживає в місті Стара Загора. У 2003 році його було засуджено за шахрайство і він відбув покарання у вигляді позбавлення волі у в’язниці міста Стара Загора з 11 лютого

2003 року до 9 серпня 2004 року. 1 жовтня 2004 року його було заарештовано за підозрою в незаконному володінні зброєю. У період з 29 листопада 2004 року до 20 квітня 2007 року він тримався під вартою у в'язниці міста Стара Загора, де, як він стверджував, він тримався разом з в'язнями-“рецидивістами” (див. параграф 20 нижче).

6. Оскільки він не завершив свою середню освіту, заявник попросив зарахувати його до школи, що діяла всередині в'язниці Стара Загора. У серпні 2005 року він подав письмовий запит до начальника в'язниці міста Стара Загора з проханням зарахувати його до школи в 2005/06 навчальному році. Він не отримав відповіді до початку шкільного року 15 вересня 2005 року, тому він знову звернувся до начальника в'язниці 29 вересня 2005 року, а також до Міністерства освіти та до служби державного обвинувача (в Болгарії державний обвинувач є органом, уповноваженим здійснювати нагляд за законністю досудового тримання під вартою та ув'язнення після вироку). Заявник отримав листа від державного обвинувача, датованого 6 жовтня 2005 року, у якому зазначалося, що адміністрація в'язниці розглянула належним чином можливість навчання заявника з огляду на його попереднє засудження. Державний обвинувач далі зазначив, що твердження заявника про відмову йому в доступі до освіти не було підтверджено. Заявник також отримав відповідь, датовану 24 жовтня 2005 року, від Міністерства освіти. У листі зазначалося, що особи, позбавлені волі (*лишени от свобода*), мали право продовжити своє навчання у в'язниці, не згадуючи конкретно осіб, які тримаються під вартою.

7. Тим часом, 19 жовтня 2005 року заявник надіслав ще одне звернення до начальника в'язниці, Міністерства освіти та вищого державного обвинувача. 26 жовтня 2005 року заявник подав нове звернення до начальника в'язниці, знову звертаючись з проханням зарахувати його до школи при в'язниці на 2005/06 навчальний рік. Посилаючись на лист від 24 жовтня 2005 року, заявник стверджував, що Міністерство освіти визнало його право отримати доступ до освіти у в'язниці. 7 грудня 2005 року він отримав відповідь, підписану керівником Директорату з виконання покарань Міністерства юстиції, в якому його прохання було відхилено. У листі, серед іншого, зазначалося:

“Було встановлено, що [заявник] ще не був засуджений. Після засудження він буде переведений до в'язниці для рецидивістів.

Залучення рецидивістів до освітньої та робочої програми у в'язниці для нерецидивістів призведе до порушення вимоги, що різні категорії ув'язнених повинні утримуватися окремо і повинні брати роздільну участь у виправних програмах ...”

8. Двадцять першого грудня 2005 року заявник оскаржив відмову в зарахуванні його до школи, стверджуючи, що за відсутності другого засудження до позбавлення волі він не міг вважатися “рецидивістом”.

У своєму письмовому поданні він прямо посилався на право на освіту, гарантоване статтею 53 Конституції та статтею 2 Протоколу №1 до Конвенції, а також на правило 77 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями ООН, яке передбачало, зокрема, що “в'язням, що здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти”. На думку заявника, Закон 1969 року про виконання покарань (див. параграфи 15-19 нижче) покладав на органи влади такий самий обов'язок надати доступ до освіти особам, які трималися під вартою, як і обов'язок надати такий доступ для засуджених осіб. Відмова не переслідувала правомірної мети та суперечила Закону про освіту та Конвенції ООН проти дискримінації в освіті (оприлюднена в офіційному віснику в 1963 році). Під час розгляду він зазначив, що іншим особам в його ситуації було дозволено навчатися, і що адміністрація в'язниці не навела жодних юридичних підстав для своєї відмови. Начальник в'язниці визнав, що раніше існувала практика надання доступу до школи, але її було припинено через занепокоєння з приводу впливу “рецидивістів” на “нерецидивістів”. Заявнику було відмовлено в доступі, оскільки до нього слід було ставитися, як до “рецидивіста” у розумінні Закону 1969 року про виконання покарань (див. параграф 20 нижче), і він не міг відвідувати школу, оскільки це призвело б до його контактів з не рецидивістами.

9. У рішенні від 24 березня 2006 року регіональний суд Стара Загора підтримав скаргу заявника і наказав начальнику в'язниці включити його до освітньої програми в'язниці. Суд встановив, зокрема, що відмова начальника в'язниці ґрунтувалася на припущенні, що заявник був “рецидивістом”, і що оскільки в'язниця міста Стара Загора була в'язницею для “нерецидивістів”, адміністрація в'язниці повинна була виключити його з програм, що включали ув'язнених, більшість з яких були “не рецидивістами”. Суд постановив, що заявник не міг вважатися “рецидивістом” згідно з визначенням, що містилося у статті 158 Закону про виконання покарань, оскільки, хоча він раніше був засуджений до позбавлення волі, поточне провадження проти нього все ще тривало і він не був засуджений вдруге. Тому правило, що “рецидивісти” повинні триматися окремо від “не рецидивістів” у в'язниці було незастосовним.

10. Начальник в'язниці оскаржив це рішення. Він стверджував, що відповідно до принципу диференційованого ставлення до різних категорій ув'язнених заявник був розміщений в групі тих утримуваних під вартою, які в разі засудження потрапляли б в категорію “рецидивістів”. Більше того, в'язниця міста Стара Загора була в'язницею для “не рецидивістів”, і розміщення “рецидивістів”, у тому числі утримуваних під вартою, які такими вважалися, було винятковим.

11. До розгляду апеляції, 9 серпня 2006 року, заявник звернувся до начальника в'язниці з проханням зарахувати його до школи при в'язниці на новий навчальний рік, починаючи з 15 вересня 2006 року. Оскільки він не отримав відповіді на своє прохання, 21 вересня 2006 року він подав схоже звернення до Директорату виконання покарань Міністерства юстиції.

12. Двадцять шостого вересня 2006 року Вищий адміністративний суд виніс остаточне рішення стосовно скарги заявника щодо незарахування до школи. У провадженні перед Вищим адміністративним судом державний обвинувач (який бере участь у всіх провадженнях у Вищому суді) дотримувався позиції, що рішення регіонального суду Стара Загора було правильним і що апеляційна скарга начальника в'язниці повинна бути відхилена. Державний обвинувач далі висловив думку, що підстави для касаційного оскарження були незрозумілими та ґрунтувалися на неправильному тлумаченні відповідного законодавства, усупереч правильному тлумаченню, яке надав суд першої інстанції в оскаржуваному рішенні. У своєму рішенні Вищий суд відзначив, що до змін, внесених у 2002 році, Закон про виконання покарань передбачав обов'язкову освіту усіх ув'язнених віком до 40 років. Чинне положення передбачало обов'язкову освіту лише для осіб віком до 16 років, а для осіб віком 16 років і старше – обов'язок держави створити можливість для освіти ув'язнених, які мали таке бажання. Проте засуджені особи мали право за національним законодавством отримати доступ до освіти лише, якщо вони були засуджені строком на один рік і більше, з тим, щоб забезпечити, що вони матимуть можливість завершити навчальний рік (див. параграфи 15-19 нижче). Вищий суд дійшов висновку, що:

“право на освіту (обов'язкову або добровільну) передбачено та врегульовано законодавством Республіки Болгарія лише щодо осіб, позбавлених волі внаслідок остаточного засудження (лишаване от свобода), але не стосовно тих, хто позбавлений волі відповідно до запобіжного заходу тримання під вартою (задържане под стража)”.

З цього випливало, що питання того, чи правомірно адміністрація в'язниці вважала заявника “рецидивістом”, не мало значення.

13. Посилаючись на це рішення, 6 листопада 2006 року Директорат виконання покарань відповів на звернення заявника від 9 серпня та 21 вересня 2006 року, поінформувавши його про те, що він не буде зарахований до школи при в'язниці на навчальний рік 2006/07.

14. У подальшому заявник був засуджений до позбавлення волі стосовно правопорушення, пов'язаного із володінням зброєю. Його було переведено із в'язниці міста Стара Загора 20 квітня 2007 року до в'язниці міста Пазарджик для відбuvання покарання. Уряд поінформував Суд, що заявник не подавав прохань про участь в освітній діяльності, знаходячись у в'язниці. Проте у своїх коментарях

до Суду заявник зазначив, що він не подавав такого прохання, оскільки у в'язниці міста Пазарджик не було школи. Крім того, він надіслав до Суду документи, які вказували на те, що принаймні один ув'язнений, який вважався “рецидивістом”, успішно брав участь в освітній програмі у в'язниці міста Стара Загора. Заявника було звільнено із в'язниці міста Пазарджик 27 липня 2008 року.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Доступ ув'язнених до освіти

15. У період, який розглядається, доступ ув'язнених до освіти регулювався Законом 1969 року про виконання покарань (діяв до червня 2009 року; далі – “Закон 1969 року”), підзаконним актом на реалізацію Закону 1969 року, наказом №2 від 19 квітня 1999 року щодо статусу осіб, взятих під варту (діяв до 2007 року, далі – “Наказ”), Законом 1991 року про національну освіту (“Закон 1991 року”) та підзаконним актом на реалізацію Закону 1991 року. Слід зазначити, що до 2002 року статус осіб, взятих під варту, регулювався наказами міністра юстиції. У 2002 році ці правила було включено до Закону 1969 року. Як видається, Наказ залишався в силі до 2006 року, коли підзаконні акти на реалізацію Закону 1969 року було замінено положеннями, що детальніше регулювали статус попередньо ув'язнених.

16. До 2002 року освіта у в'язницях була обов'язковою для ув'язнених віком до 40 років (стаття 39(1) Закону 1969 року), але лише якщо вони були засуджені до одного і більше років ув'язнення (стаття 47(1) підзаконного акта на реалізацію Закону 1969 року). Статтю 39(1) Закону 1969 року було скасовано в 2002 році, але положення в підзаконному акті залишалося в силі.

17. Відповідні положення передбачали три різні режими доступу до освіти. По-перше, в'язні віком від 14 до 18 років, які утримувалися у “виправних будинках”, а не у в'язницях, мали право відвідувати заняття. Освіта було обов'язковою для в'язнів віком 16 років і менше (див. статтю 39(3) Закону 1969 року та статтю 7(1) Закону 1991 року). Засуджені в'язні старшого віку мали право просити включення до освітньої програми і адміністрація в'язниці була зобов'язана забезпечити це (стаття 39(4) Закону 1969 року та стаття 75(1) підзаконного акта на реалізацію Закону 1969 року). Під час прийняття до установи виконання покарань адміністрація установи повинна була зробити оцінку індивідуальних потреб ув'язненого стосовно освіти (стаття 66a(1)(3) Закону 1969 року). Ув'язнені, які були залучені до освітньої діяльності і не працювали, мали право на вирахування часу, проведеного в школі, з їхнього загального строку ув'язнення на

підставі таких же правил як для робочих днів (стаття 103(4) Закону 1969 року).

18. Стаття 128 Закону 1969 року передбачала, що за відсутності інших положень, положення Закону 1969 року стосовно засуджених ув'язнених були застосовні до осіб, взятих під варту. Подібне положення містилося в підзаконному акті на реалізацію Закону 1969 року (стаття 168).

19. Новий Закон 2009 року про виконання вироків і попереднє ув'язнення (“Закон 2009 року”) містив схожі положення. Він передбачав, що включення до освітніх програм засуджених ув'язнених віком до 16 років було обов'язковим (стаття 162(1) Закону 2009 року). Адміністрація могла надавати освітні програми для ув'язнених, старших за цей вік (стаття 162(2)). Включення осіб, які тримаються під вартою, до освітніх програм “заохочувалося” (стаття 257(2)). Нарешті, час, проведений у школі, мав був вирахований із загального строку покарання відповідно до тих же правил, що й для робочих днів (стаття 178(4)).

В. Рецидивісти

20. У відповідний період часу стаття 158(1) Закону 1969 року передбачала, що в цілях цього закону термін “рецидивіст” означав:

“(а) особи, які були засуджені два і більше разів до позбавлення волі за умисні правопорушення, які не вимагали одного сукупного покарання ..., якщо вони дійсно відбули покарання у вигляді позбавлення волі;

(б) особи, засуджені за правопорушення, що кваліфікується як небезпечний рецидивізм.”

Стаття 12 Закону 1969 року вимагала, щоб “рецидивісти” відбували своє покарання в окремих установах. Стаття 8а(3) передбачала, що “виправні заходи стосовно різних категорій ув'язнених проводяться окремо”. “Рецидивісти” у розумінні цього закону могли бути переведені до інших установ лише у виняткових випадках, якщо вони виправилися і не існувало загрози негативного впливу на інших ув'язнених (стаття 12(2) Закону 1969 року). Особи, які трималися під вартою та були раніше засуджені до позбавлення волі і не були реабілітовані, утримувалися окремо від інших осіб, які тримаються під вартою (стаття 130б(1)(5) Закону 1969 року). Закон 2009 року містить схожі положення.

II. ВІДПОВІДНІ ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ

A. Європейські в'язничні правила

21. Європейські в'язничні правила – це рекомендації Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи стосовно мінімальних стандартів, які застосовуються у в'язницях. Держави заохочуються дотримуватися Правил у своєму законодавстві та політиці та забезпечувати широке поширення Правил серед судових органів і персоналу установ виконання покарань та ув'язнених.

1. Рекомендація №87(3) щодо Європейських в'язничних правил

22. Європейські в'язничні правила 1987 року були прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 12 лютого 1987 року. Вони містили, зокрема, такі положення щодо попередньо ув'язнених:

“11.1. При розміщенні в'язнів по різних установах або режимах належним чином враховується їхній судовий та правовий стан (попередньо ув'язнений або засуджений в'язень, засуджений вперше або рецидивіст, короткий або довгий строк позбавлення волі), особливі вимоги щодо їхнього режиму, їхні медичні потреби, стать та вік.

...

3. Як правило, попередньо ув'язнені утримуються окремо від засуджених осіб, якщо вони не дають згоди на спільне розміщення або спільну участь у заходах, що організуються для них.

...

91. Без шкоди для правових норм захисту особистої свободи або намагання встановити процедуру, яка має застосовуватися до попередньо ув'язнених, такі в'язні, які вважаються невинуватими, поки їх вина не буде доведена, ... утримуються під вартою без обмежень, окрім тих, які необхідні в інтересах кримінального провадження у справі або забезпечення безпеки в установі.

...

96. Попередньо ув'язненим, коли це можливо, надаються можливості працювати, але вони не можуть примушуватися до такої праці. Ті з них, хто бажає працювати, одержують платню як і інші в'язні. За наявності освітніх програм або програм професійно-технічної підготовки такі в'язні заохочуються до участі у них.”

2. Рекомендація № (89) 12 про освіту в пенітенціарних закладах

23. Тринадцятого жовтня 1989 року Комітет Міністрів ухвалив рекомендацію про освіту в пенітенціарних закладах. У її Преамбулі передбачалося:

“Враховуючи те, що право на освіту є основоположним;

Враховуючи важливість освіти для розвитку особи та суспільства;

Розуміючи, зокрема, що велика частина ув'язнених мали дуже незначний успішний освітній досвід і тому тепер мають значні освітні потреби;

Враховуючи, що освіта в пенітенціарних закладах допомагає гуманізації осіб та покращує умови утримання;

Враховуючи, що освіта в пенітенціарних закладах є важливим засобом сприяння реінтеграції ув'язненого у суспільство;

Визнаючи, що при практичному застосуванні певних прав і заходів, відповідно до наступних рекомендацій, може бути обґрунтованим розрізнення між засудженими в'язнями та попередньо ув'язненими;

З огляду на Рекомендацію № R (87) 3 про Європейські в'язничні правила та Рекомендацію № R (81) 17 щодо політики освіти для дорослих”.

Далі в Рекомендації йшлося, зокрема, про таке:

“1. Усі ув'язнені повинні мати доступ до освіти, яка передбачає включення класних занять, професійно-технічної освіти, творчої та культурної діяльності, фізичного виховання та спорту, соціальної освіти та бібліотечних закладів; ...

4. Усі, хто залучений до управління пенітенціарною системою та адміністрування пенітенціарних закладів, повинні сприяти та підтримувати освіту якомога більше; ...

6. Слід докласти усіх можливих зусиль для заохочення ув'язненого до активної участі в усіх аспектах освіти; ...

17. Слід забезпечити кошти, обладнання та викладацький штат, які необхідні для того, щоб ув'язнені могли отримати належну освіту.”

3. Рекомендація № R (2006) 2 про Європейські в'язничні правила

24. Одинадцятого січня 2006 року Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив нову версію Європейських в'язничних правил, відзначивши, що Правила 1987 року “потребували суттєвого перегляду та оновлення для відображення того розвитку, що відбувся в кримінальній політиці, практиці покарання та загального управління пенітенціарними закладами в Європі”. Правила 2006 року містять такі основні принципи:

“Основні принципи

1. При поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватись їхніх прав людини.

2. Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту.

3. Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися.

4. Утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано браком ресурсів.

5. Життя в місцях позбавлення волі повинно бути, наскільки це можливо, наближене до позитивних аспектів життя у суспільстві.

6. Утримання під вартою має здійснюватися таким чином, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі. ...

Сфера дії та застосування

...

10.2 У принципі, особи, взяті під варту відповідно до рішення суду, та особи, засуджені до позбавлення волі, повинні утримуватися тільки в пенітенціарних закладах, тобто в закладах, призначених для утримання саме цих двох категорій ув'язнених.

Розподіл та розміщення

...

18.8 При ухваленні рішення щодо направлення ув'язненого до тої чи іншої пенітенціарної установи або в конкретне відділення пенітенціарної установи треба належним чином враховувати необхідність утримувати під вартою:

- a. незасуджених осіб окремо від засуджених;
- b. чоловіків окремо від жінок; та
- c. молодих ув'язнених окремо від ув'язнених старшого віку.

18.9 Допускаються відступи від вимог про роздільне утримання, передбачених у п. 8, для того, щоб надати ув'язненим можливість спільно брати участь в заходах, які організуються, проте ці групи завжди розділяються на ніч, якщо тільки ув'язнені не згодні утримуватися разом та адміністрація пенітенціарної установи не вважає, що це буде найбільшою мірою відповідати інтересам всіх ув'язнених.

...

Навчання

28.1 Кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням.

28.2 Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчувають брак базової освіти або професійної підготовки.

28.3 Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами.

28.4 За внутрішнім режимом статус освіти повинен бути не нижчим, ніж статус праці, і ув'язнені не повинні піддаватися утискам у фінансовому плані або іншим чином через участь в освітніх програмах.

28.5 Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування усіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами.

28.6 По можливості, роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організовувати у координації з місцевими бібліотечними службами.

28.7 Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених повинна:

а. бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання з тим, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку; та

б. здійснюватися під егідою зовнішніх навчальних закладів.

...

Ув'язнені, справи яких ще не розглянуті в суді

Режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді.

95.1 Режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді, не повинен визначатися, виходячи з можливості того, що у майбутньому вони можуть бути засуджені за вчинення злочину.

95.2 Правила цієї Частини містять додаткові гарантії для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді.

95.3 Визначаючи режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуті в суді, пенітенціарні органи повинні керуватися правилами, які застосовуються до всіх ув'язнених, і надавати можливість брати участь ув'язненим, справи яких ще не розглянуті в суді, у різних заходах, передбачених правилами.

...

Доступ до режиму для засуджених ув'язнених

101. Якщо ув'язнений, справа якого ще не розглянуте в суді, висловлює бажання дотримуватися режиму для засуджених ув'язнених, то пенітенціарні органи повинні, наскільки це можливо, задовольнити таке побажання.

ПРАВО

...

II. ЩОДО СУТІ

А. Стверджуване порушення статті 2 Протоколу № 1 до Конвенції

26. Заявник скаржився на те, що йому було відмовлено в доступі до школи у в'язниці міста Стара Загора в порушення статті 13 Конвенції та статті 2 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд вважає, що цю скаргу слід розглянути за статтею 2 Протоколу № 1, яка передбачає таке:

“Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.”

1. Доводи сторін

27. Заявник стверджував, що національне законодавство прямо не забороняло взятим під варту особам брати участь в освітній програмі в'язниці і тому до нього повинні були ставитися так само, як до засуджених ув'язнених, і надати доступ до освіти. Зокрема, на його думку, положення щодо доступу до освітніх закладів засуджених ув'язнених повинні були застосовуватися до всіх ув'язнених. За його твердженням, національні органи влади неправильно розтлумачили відповідні положення і, як наслідок, поставилися до нього в дискримінаційний спосіб, обмежили його права більше, ніж це було необхідно для цілей ув'язнення, та автоматично і свавільно позбавили його права на освіту.

28. Заявник також заперечував проти підстави, на яку посилялася адміністрація в'язниці та Уряд у своїх коментарях, а саме те, що як особу, яка ймовірно була б засуджена як “рецидивіст”, було обґрунтованим не допустити його до школи в інтересах “нерецидивістів”, що відвідували її. Він зауважив, що під час його тримання під вартою в Стара Загорі в'язничну школу відвідували засуджені ув'язнені, які класифікувалися як “рецидивісти”. На його думку, це показувало, що принцип відділення “рецидивістів” від інших ув'язнених не дотримувався. Крім того, заявник зазначав, що було нелогічним не допускати його до школи на тій підставі, що оскільки він був незасудженим ув'язненим, то існував шанс того, що його буде виправдано і він повинен буде залишити в'язницю до завершення шкільного року. Насправді, він провів майже два повних шкільних роки як попередньо ув'язнений у в'язниці міста Стара Загора. Якби адміністрація в'язниці мала будь-які сумніви щодо строку його тримання під вартою, вона могла б з'ясувати це в службі державного обвинувачення. Заявник стверджував, що до моменту засудження він мав право на презумпцію невинуватості і його не повинні були позбавити права на освіту в цей період. Після його засудження і переведення до в'язниці міста Пазарджик він не міг здобувати освіти, оскільки в тій в'язниці не було школи.

29. Уряд стверджував, що відповідно до практики Суду регулювання та планування освітніх заходів у країні відносилось до компетенції національних органів влади. Рішення адміністрації в'язниці не допустити заявника до в'язничної школи було обґрунтованим з огляду на потребу застосування різних стандартів та умов стосовно різних категорій ув'язнених. Утримання заявника у в'язниці міста Стара Загора, в'язниці відкритого типу, призначеній насамперед для засуджених ув'язнених – “нерецидивістів”, було винятковим і, на той момент, було не зрозуміло, як довго він буде далі утримуватися там. Уряд стверджував, що, по-перше, як особа, що тримається під вартою, було неналежним, щоб заявник відвідував

школу разом із засудженими ув'язненими. До того ж, згідно з положеннями Закону про виконання покарань, які застосовувалися на той час, попередньо ув'язнені не мали права навчатися в школі при в'язниці, якщо не було напевно відомо, що вони залишатимуться у в'язниці принаймні упродовж одного шкільного року. По-друге, як попередньо ув'язнений, що міг бути засуджений як “рецидивіст” після вироку, було доречним застосувати до нього правила, що поширювалися на ув'язнених “рецидивістів” (див. параграф 20 вище). В іншому разі адміністрація в'язниці не мала б можливості повною мірою захистити ув'язнених – “нерецидивістів” від контактів з “рецидивістами”. Крім того, пом'якшення правил, що застосовуються до “рецидивістів”, послабило б стримувальний ефект ув'язнення. Якби в подальшому заявника було виправдано, його б негайно звільнили і його недопуск до в'язничної школи не впливав би більше на нього. Нарешті, Уряд наголосив на тому, що після його переведення у в'язницю міста Пазарджик заявник не подавав прохання про свою участь в освітніх заходах там.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

30. Суд спочатку хотів би підкреслити, що ув'язнені загалом продовжують користуватися усіма основоположними правами і свободами, які гарантуються Конвенцією, крім права на свободу, коли застосоване відповідно до закону тримання під вартою прямо відноситься до сфери статті 5 Конвенції. Наприклад, з ув'язненими заборонено погано поводитися, піддавати їх нелюдському чи такому, що принижує гідність, покаранню чи умовам всупереч статті 3 Конвенції; вони продовжують користуватися правом на повагу до сімейного життя, правом на свободу вираження поглядів, правом відправляти свою релігію, правом на дієвий доступ до адвоката або суду у цілях статті 6, правом на недоторканність кореспонденції та правом на одруження. Будь-які обмеження на ці інші права повинні бути обґрунтовані, хоча таке обґрунтування можна легко знайти у міркуваннях безпеки, зокрема запобіганні злочинам та заворушенням, що неминуче впливає з обставин позбавлення волі (див. рішення у справі *Hirst v. the United Kingdom (no. 2)* [GC], заява № 74025/01, параграф 69, ECHR 2005-IX, та справи, що цитуються в цьому рішенні; див. також рішення у справі *Stummer v. Austria* [GC], заява № 37452/02, параграф 99, ECHR 2011). У цитованому вище рішенні у справі *Hirst*, параграф 70, Суд зазначив, що “[н]е існує питання того, що ув'язнений втрачає свої конвенційні права лише через свій статус особи, що ув'язнена після засудження”. Цей принцип *a fortiori* застосовується стосовно особи, як заявник під час періоду, що розглядається, яка не

була ще засуджена і тому повинна вважатися невинуватою (див., наприклад, рішення у справі *Laduna v. Slovakia*, заява № 31827/02, параграфи 64 та 67, ECHR 2011).

31. Що стосується права на освіту, хоча стаття 2 Протоколу №1 не може тлумачитися як така, що покладає обов’язок на Договірну Державу створювати чи фінансувати конкретні освітні заклади, будь-яка держава, яка це робить, бере на себе обов’язок надавати ефективний доступ до них. Іншими словами, доступ до освітніх закладів, що існують в певний момент час, є складовою права, передбаченого в першому реченні статті 2 Протоколу №1 (див. *Справу “стосовно деяких аспектів законів щодо використання мов в освіті в Бельгії”*, рішення від 23 липня 1968 року, Series A no. 6, параграфи 3-4; рішення у справах: *Ponomaryovi v. Bulgaria*, заява № 5335/05, параграф 49, ECHR 2011, та *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC], заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06, параграф 137, ECHR 2012 (витяги)). Це положення застосовується до початкового, середнього та вищого рівнів освіти (див. рішення у справі *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], заява № 44774/98, параграфи 134 та 136, ECHR 2005-XI).

32. Суд проте визнає, що, попри його важливість, право на освіту не є абсолютним і може зазнавати обмежень. За умови, що не завдається шкода самій суті цього права, ці обмеження дозволяються непрямо, оскільки право на доступ “за самою своєю природою вимагає регулювання з боку держави”. З тим, щоб забезпечити, що застосовані обмеження не звужують відповідне право до такої міри, щоб зашкодити самій його суті та позбавити його дієвості, Суд повинен переконатися, що ці обмеження є передбачуваними для тих, кого вони стосуються, та переслідують правомірну мету. Проте, на відміну від статей 8-11 Конвенції, Суд не зв’язаний вичерпним переліком “правомірних цілей” за статтею 2 Протоколу №1. Крім того, обмеження вважатиметься таким, що відповідає статті 2 Протоколу №1, лише якщо існує розумний зв’язок пропорційності між застосованими засобами та метою, досягнення якої переслідується. Хоча остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції залишається за Судом, Договірні Держави мають певні межі розсуду у цій сфері (див. цитоване вище рішення у справі *Catan*, параграф 140, та справи, на які міститься посилання в цьому рішенні).

33. Дійсно, освіта є такою діяльністю, яку складно організувати та дорого здійснювати, тоді як ресурси, які органи влади можуть виділити на неї, є завжди обмеженими. Також правдою є те, що при вирішенні того, яким чином регулювати доступ до освіти, держава повинна знайти баланс між, з одного боку, освітніми потребами тих, хто знаходиться в її юрисдикції, та, з іншого, її обмеженими можливостями задовольнити їх. Проте Суд не може ігнорувати той

факт, що на відміну від деяких інших державних послуг освіта є правом, що користується прямим захистом за Конвенцією. Це також є дуже особливий вид державної послуги, яка не тільки є прямо корисною для тих, хто користується нею, але й виконує ширші суспільні функції. Так, Суд вже мав можливість зауважити, що “в демократичному суспільстві право на освіту ... є невід’ємним від просування прав людини [та] відіграє ... основоположну роль...” (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Ponomaryovi v. Bulgaria*, заява № 5335/05, параграф 55, ECHR 2011).

(b) Застосування цих принципів до фактів справи, що розглядається

34. Хоча Суд свідомий рекомендацій Комітету Міністрів про те, що освітні заклади повинні бути доступними для всіх ув’язнених (див. параграфи 21-24 вище), він нагадує, що стаття 2 Протоколу №1 не покладає на Договірні Держави обов’язок організовувати освітні заклади для ув’язнених, якщо такі заклади вже не існують (див. рішення у справі *Natoli v. Italy*, заява № 26161/95, рішення Комісії від 18 травня 1998 р., та рішення у справі *Epistatu v. Romania*, заява № 29343/10, параграф 63, 24 вересня 2013 р.). Проте скарга заявника, що розглядається, стосується відмови йому в доступі до вже існуючого освітнього закладу, а саме школи при в’язниці міста Стара Загора. Як зазначалося вище, право на доступ до існуючих освітніх закладів відноситься до сфери статті 2 Протоколу №1. Будь-яке обмеження цього права таким чином повинно було бути передбачуваним, переслідувати правомірну мету та бути пропорційним до цієї мети (див. параграф 32 вище). Хоча стаття 2 Протоколу №1 не покладає позитивний обов’язок надавати освіту у в’язниці за будь-яких обставин, там, де така можливість існує, вона не повинна зазнавати свавільних та необґрунтованих обмежень.

35. Суд вважає сумнівним те, чи було обмеження, застосоване до заявника, достатньо передбачуваним для цілей статті 2 Протоколу №1. Відповідне законодавство передбачало, що засуджені ув’язнені віком 16 років і старше мали право, за запитом, на доступ до освітніх програм і що, за відсутності чітких правил про інше, положення щодо засуджених ув’язнених повинні були однаковою мірою застосовуватися до попередньо ув’язнених. Єдиним чітким положенням стосовно освітніх прав попередньо ув’язнених було те, що органи пенітенціарної системи повинні були “заохочувати” участь осіб, що тримаються під вартою, в освітніх програмах в’язниці (див. параграфи 15-19 вище).

36. Брак чіткості у законодавстві відображався в тому факті, що під час національного провадження та провадження перед цим Судом національними органами влади наводилися різні причини для відхилення прохання заявника щодо зарахування його до школи. Його

прохання було відхилено Директоратом виконання покарань Міністерства юстиції на тій підставі, що “після засудження” його буде переведено до в’язниці для “рецидивістів”, і що тим часом це було б порушенням законної вимоги окремого тримання в’язнів - “рецидивістів” і “нерецидивістів”, якби йому було дозволено знаходитися разом з “нерецидивістами” у в’язничній школі (див. параграф 7 вище). Пізніше начальник в’язниці також відхилив його прохання з подібних підстав (див. параграф 8 вище). Коли заявник оскаржив рішення адміністрації в’язниці не допустити його до школи, регіональний суд Стара Загора вирішив, що його не можна було вважати “рецидивістом” і наказав начальнику в’язниці допустити його до навчання. Розглядаючи наступну апеляційну скаргу начальника в’язниці, Вищий адміністративний суд скасував рішення регіонального суду на тій підставі, що заявник не мав права брати участь в освітній програмі в’язниці, оскільки право на освіту відповідним законодавством було передбачено лише стосовно осіб, позбавлених волі внаслідок остаточного засудження, і не застосовувалося до осіб, що тримаються під вартою (див. параграф 12 вище).

37. Крім того, під час провадження перед цим Судом Уряд посилався на три різні причини для обґрунтування незарахування заявника до школи. По-перше, Уряд стверджував, що оскільки заявник був попередньо ув’язненим, то було неналежним, щоб він відвідував школу разом із засудженими ув’язненими. По-друге, він зазначав, що оскільки він був попередньо ув’язненим на невизначений строк тримання під вартою, то він не міг відвідувати школу, яка призначалася для засуджених ув’язнених, що відбували покарання строком 12 місяців і більше. По-третє, Уряд вважав, що оскільки заявник міг бути засуджений як “рецидивіст”, то це суперечило інтересам засуджених ув’язнених – “нерецидивістів”, які відвідували школу, якби заявнику теж було б дозволено її відвідувати.

38. Для Суду важливо також те, що Уряд не підтвердив свої доводи будь-якими доказами стосовно умов, які застосовувалися у в’язниці міста Стара Загора. Потреба захисту заявника шляхом відділення його від засуджених ув’язнених через його статус попередньо ув’язненого не була підставою, на яку посилалася адміністрація в’язниці для відхилення його прохань. Більше того, з численних прохань заявника бути зарахованим до школи було зрозуміло, що він не заперечував проти участі в навчанні разом із засудженими ув’язненими. У матеріалах, які наявні в Суду, відсутні докази того, що попередньо ув’язнені могли наразитися на будь-яку загрозу в середовищі класної кімнати, яка знаходилася під контролем та наглядом, або що попередньо ув’язнені трималися окремо від засуджених або ув’язнених – “рецидивістів” всередині в’язниці міста Стара Загора і, якщо так, то чи застосовувався такий поділ на всі аспекти в’язничного режиму.

39. Друга підстава, на яку посилався Уряд, полягала у невизначеній природі тримання під вартою і вимозі національного законодавства, щоб ув'язнені відбували покарання у вигляді позбавлення волі строком один рік і більше для того, щоб мати можливість бути зарахованими до в'язничної школи. Проте Уряд не пояснив, чому це було необхідною умовою для зарахування до в'язничної школи. Стосовно конкретно попередньо ув'язнених, таких як заявник, Суд не вважає, що факт невизначеності остаточного строку тримання під вартою на початку такого тримання повинен використовуватися в якості обґрунтування для позбавлення їх доступу до освітніх закладів, крім, можливо, випадків, коли з певних причин зрозуміло, що тримання під вартою буде короткостроковим. Більше того, Уряд не надав Суду будь-яку статистичну інформацію стосовно наявності ресурсів у школі, що обґрунтовувало б, наприклад, політику концентрації обмежених ресурсів на тих ув'язнених, які відбувають найдовші строки.

40. Нарешті, стосовно останньої підстави, на яку посилався Уряд, а саме потреба тримати заявника окремо від інших ув'язнених через ризик того, що його буде засуджено як “рецидивіста”, Суд не вважає це правомірною причиною, оскільки під час періоду, який розглядається, заявник був незасудженим ув'язненим і мав право на презумпцію невинуватості.

41. Тому Суд не вважає жодну з причин, на які посилався Уряд, переконливою, особливо тому, що вони не підкріплені будь-якими доказами стосовно точних умов надання доступу до освіти у школі в'язниці міста Стара Загора. З іншого боку слід зважити безсумнівний інтерес заявника у завершенні його середньої освіти. Цінність надання освіти у в'язниці, як стосовно окремого ув'язненого, так і середовища в'язниці та суспільства загалом, була визнана Комітетом Міністрів Ради Європи в його рекомендаціях стосовно освіти у в'язниці та щодо Європейських в'язничних правил (див. параграфи 21-24 вище).

42. У цій справі Уряд не навів ні практичних причин, наприклад, на підставі браку ресурсів у школи, ні чіткого пояснення юридичних підстав для обмеження, застосованого до заявника. За цих обставин, на підставі наявних доказів, Суд вважає, що відмова зарахувати заявника до школи в'язниці міста Стара Загора була недостатньо передбачуваною, що вона не переслідувала правомірну мету і не була пропорційною до цієї мети. Звідси випливає, що в цій справі мало місце порушення статті 2 Протоколу №1.

...

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО:

1. *Визнає* заяву прийнятною;
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 2 Протоколу №1 Конвенції;

...

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 27 травня 2014 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Франсуаза Еленс-Пассос
Секретар

Інета Зім'єле
Голова

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2015.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна завантажити з бази рішень Європейського суду з прав людини HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-яких інших баз даних, в яких Суд його також розмістив. Його можна відтворювати в некомерційних цілях за умови, що будуть зазначені повна назва справи та посилання на авторське право і Цільовий фонд «Права людини». Для використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за наступною адресою: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous

réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.